

KULTÚRA A OSVETOVÁ ČINNOSŤ NA INKORPOROVANOM ÚZEMÍ SEVERNÉHO SPIŠA V ROKOCH 1939 – 1945

Eduard LAINCZ

Abstract

The aim of the article is to point out the cultural and social life in the north part of Spiš region throughout archival material. It focuses in particular on the supportive role of Slovak associations for the poor, which were at their peak from September 1939 to the end of 1942.

Also, the activities of Slovak teachers, clergy and notaries, who contributed to the cultural uplift of the local residents, will be highlighted. The article is based mainly on the archival materials and period prints with the intention to reevaluate the conclusions of preceding historiography in this field on the both sides of the Slovak-Polish border.

Keywords: incorporation, northern Spiš, culture, education, associations

Abstrakt

Cieľom prezentovaného príspevku je poukázať prostredníctvom archívnych prameňov rôznej proveniencie na život na severnom Spiši v rokoch 1939 – 1945. V rámci kultúrnych pomerov venujeme pozornosť predovšetkým aktívnej podpornej činnosti slovenských spolkov pre chudobných obyvateľov, ktorá bola zjavná od septembra 1939 do konca roku 1942. Zameriame sa aj na činnosť slovenských učiteľov, notárov a kňazov, ktorí sa zaslúžili o kultúrne pozdvihnutie miestneho obyvateľstva. Príspevok skoncipovaný predovšetkým na základe štúdia a analýzy archívnych prameňov a dobovej tlače dáva podnet na prehodnotenie interpretácií časti staršej historiografie a jej názorov na túto tematiku na oboch stranách slovensko-poľskej hranice.

Kľúčové slová: inkorporácia, severný Spiš, kultúra, osвета, spolky

Vývoj slovensko-poľských vzťahov bol v prvej polovici 20. storočia poznačený viacerými udalosťami. Od vzniku Československej republiky v roku 1918 sa medzi týmito susednými krajinami postupne začali objavovať menšie hraničné konflikty. Poliáci si robili nárok na územie severného Slovenska na základe tzv. etnografickej teórie, podľa ktorej Goralov – kvôli ich nárečiu – pokladali za Poliakov. Táto ich teória však nemala obhájitelný základ, pretože miestne obyvateľstvo sa hlásilo k slovenskému pôvodu a malo aj vysoké národné povedomie.¹ Teritoriálne spory na pohraničí mali negatívny vplyv predovšetkým na miestne obyvateľstvo, ktoré sa na základe rozhodnutia Najvyššej rady Mierovej konferencie 28. júla 1920² na devätnásť rokov nedobrovoľne dostalo z novovzniknutej Československej republiky pod správu orgánov poľskej štátnej moci.³

Následkom poľskej expanzívnej politiky voči Československu prišlo k zmene hraníc na území severného Slovenska aj v roku 1938, keď Varšava 1. novembra 1938 vystúpila s maximalistickou požiadavkou teritoriálneho rozšírenia na území Kysúc, Oravy a Spiša. Nové hranice mala vytýčiť spoločná československo-poľská delimitačná komisia.⁴ Rokovania delimitačnej komisie sa začali 16. novembra v Žiline. Stanovenie nových hraníc bolo sprevádzané mohutnými demonštráciami miestneho obyvateľstva proti pripojeniu k Poľsku. Rokovania komisie sa napokon uzatvorili 1. decembra 1938 v Zakopanem, kde bol aj podpísaný záverečný protokol. K Poľsku boli pripojené obce na Spiši, ako Lesnica (okres Spišská Stará Ves), Javorina (okres Kežmarok), na Orave Suchá Hora, Hladovka (okres Trstená), na Kysuciach Svrčinovec a časti obcí Čierne a Skalité (okres Čadca). Okrem toho pripadlo Poľsku i niekoľko ďalších neobývaných oblastí, prípadne časti katastrálneho územia obcí na slovensko-poľskom pohraničí (napríklad Čadca, Raková, Staškov, Olešná, Turzovka, Klin, Polhora, Ždiar, Sulín, Cígelka). Slovensko tak stratilo 226 km² územia a 4 280 obyvateľov.⁵

¹ BIELOVODSKÝ, Andrej. *Severné hranice Slovenska*. Bratislava: Ústredná správa Slovenskej ligy, 1947, s. 24-27; MÓŠ, František. *Roky 1918 – 1939 na severnom Spiši*. Bratislava: Vedecká spoločnosť pre zahraničných Slovákov, 1944, s. 4-19; CHALUPECKÝ, Ivan. K otázke goralských nárečí na Spiši. In: DOBROTKOVÁ, Marta, ed. *Studia historica Tyrnaviensia IV*. Trnava: Katedra histórie Trnavskej univerzity v Trnave, 2004, s. 161-172; MAJERÍKOVÁ, Milica. Poľský záujem o Spiš v rokoch 1918 – 1925. In: CHALUPECKÝ, Ivan, ed. *Z minulosti Spiša XIII*. Levoča: Spišský dejepisný Spolok, 2005, s. 173-197.

² Konkrétne išlo o tieto obce: Čierna Hora, Durštín, Fridman s osadou Falštín, Jurgov, Kacvín, Krem-pachy, Lapšanka, Nedeca, Nižné Lapše, Nová Bela, Repiská, Tribš, Vyšné Lapše. Súčasťou Poľska sa okrem 13 obcí severného Spiša stalo aj 12 hornooravských obcí: Bukovina – Podsklie, Chyžné, Jablonka, Pekelník, Srnie, Podvlk, Harkabúz, Vyšná a Nižná Zubrica, Oravka, Suchá Hora, Hladovka a časť obce Nižná Lipnica.

³ Najkomplexnejšie otázku severného Spiša v medzivojnovom období spracovala historička Milica Majeríková – Molitoris. Pozri: MAJERÍKOVÁ, Milica. *Vojna o Spiš. Spiš v politike Poľska v medzivojnovom období v kontexte česko-slovensko-poľských vzťahov*. Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku, 2007, s. 45-91.

⁴ Slovenská vláda následne menovala 8. novembra 1938 do tejto komisie za predsedu Dr. Františka Hrušovského a členov: Dr. Ladislava Hlaváčka, Ing. Jána Slávika, mjr. gen. št. Štefana Jurecha, Pavla Čarnogurského a Milana Poláka. Pôvodne sa mala delimitačných prác zúčastniť aj dvojica Anton Granatier a Dr. Ivan Krno, no napokon do rokovania nezasiahol ani jeden z nich.

⁵ Blížšie k činnosti delimitačnej komisie pozri: Slovenský národný archív Bratislava (ďalej MV SR, SNA Bratislava), fond (ďalej f.) Anton Granatier, šk. 4, č. 166, Predbežná zpráva o hraničných otázkach poľsko-československých, s. 4.; ŠIMONČIČ, Jozef. Denník Dr. Františka Hrušovského, predsedu

Opätovná zmena príslušnosti tohto územia prišla na základe revízie hraníc na začiatku druhej svetovej vojny. Po spoluúčasti slovenskej armády na útoku Nemecka proti Poľsku bola oblasť severného Spiša právne na konci roku 1939 pripojená už nie k Československej republike, ale k samostatnej Slovenskej republike.⁶ Tak boli inkorporované územia okupované Poľskom od roku 1938 a obce na severnom Spiši a hornej Orave, ktoré Poľsko získalo v rokoch 1920 a 1924 z územia Československa.⁷

Aj keď oficiálne inkorporovanie tohto územia prebehlo až koncom roka, činnosť slovenských orgánov a armády na tomto území sa začala už začiatkom septembra. Obecné úrady ostali po prechode armády opustené a väčšina poľských úradníkov odtiaľ utiekla. Výkonom verejnej správy boli 7. septembra 1939 poverení okresní náčelníci Július Ličko v Spišskej Starej Vsi a Alexander Luštek v Kežmarku. Tí zastávali funkciu vládnych komisárov, ktorí podliehali priamo predsedníctvu vlády.⁸ Vďaka návrhu Alojza Miškoviča, poradcu vládneho komisára pre Spiš a Oravu, boli na vykonávanie verejnej správy v obciach zriadené dve dočasné notárstva, a to vo Fridmane a v Nedeci.⁹ Mohlo sa tak začať s postupným procesom integrácie a s odstraňovaním výsledkov medzi-vojnového polonizačného¹⁰ tlaku na miestnych obyvateľov. Táto snaha sa vyvinula vo viacerých oblastiach každodenného života, a to najmä v náboženskej oblasti (slovenské bohoslužby, slovenská náboženská literatúra, slovenskí kňazi) a v hospodárskej sfére (séria príspevkov, materiálna pomoc, zásobovanie, budovanie infraštruktúry).¹¹

Medzi dôležité súčasti života miestneho goralského obyvateľstva patrili aj školstvo, kultúra a osvetová činnosť.¹² Po prinavrátení územia severného Spiša k Slovensku sa

delimitačnej komisie československej-poľskej v roku 1938. In: *Studia historica Tyrnaviensia III*. Trnava: FF Trnavskej univerzity v Trnave, 2003, s. 305-332. ISBN 80-89074-634.

⁶ Na základe dohody medzi Nemeckom a Slovenskou republikou v Berlíne sa tieto územia oficiálne 21. novembra 1939 opätovne pripojili k Slovenskej republike. Ústavný zákon 325/1939 Sl. z. o inkorporácii tohto územia bol schválený 22. decembra 1939. Blížišie k právnej stránke samotnej inkorporácie pozri: CIAĞWA, Józef. Slovenský právny systém na severnom Spiši v rokoch 1939 – 1945. In: *Terra Scepusiensis*. Levoča – Wrocław: Kláštorisko n. o., 2003, s. 927-937. ISBN 80-7114-457-6.

⁷ ŽUDEĽ, Juraj. Utváranie hraníc Slovenska. In: *Slovenská archivistika*. XXX, č. 2, 1995, s. 222-234. ISSN 0231-6722; MELNÍKOVÁ, Marta a Eva VRABCOVÁ. Utváranie severných hraníc Slovenska v 20. storočí. In: *Slovenská archivistika*. XXXI, č. 2, 1996, s. 16-26. ISSN 0231-6722.

⁸ SNA Bratislava, f. Úrad Predsedníctva vlády (ďalej ÚPV), šk. 30, č. 8639/39.

⁹ SNA Bratislava, f. Ministerstvo vnútra (ďalej MV), šk. 22, č. 14890/1939; SNA Bratislava, f. ÚPV, šk. 30, 10864/1939.

¹⁰ SNA Bratislava, f. Ministerstvo vnútra 1938 – 1945 (ďalej MV), šk. 13, č. 5594/39 prez.; č. 82.365/1938 prez.; č. 3070/1938; č. 12.740/1939 prez.; č. 88.090/1938; Na popolštení Spiša v medzivojnovom období sa podieľalo skoro 30 poľských organizácií. Pozri: MAJERÍKOVÁ, odk. 3, s. 45-91, 119-129.

¹¹ LAINCZ, Eduard. Politicko-spoločenské pomery na inkorporovanom území severného Spiša v rokoch 1939 – 1945. In: *Almanach Slováci v Poľsku XIII*, Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku, 2012, s. 125-140.; MAJERÍKOVÁ, Milica. Školstvo, kultúra a náboženské pomery na inkorporovanom území Spiša 1939 – 1945. In: *Život v Slovenskej republike. Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov IX*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2010, s. 230-244.

¹² Kultúrnym pomerom na hornej Orave sa venoval historik Mgr. Martin Garek, PhD., pozri: GAREK, Martin. Kultúra na hornej Orave v rokoch 1939 – 1945. In: ŽAŽOVÁ, Henrieta, ed. *MAGNI ANIMI AC SCIENTIAE VIRO... K životnému jubileu profesora Jozefa Šimončiča*. Trnavská univerzita v Trnave: Trnava, 2018, s. 357-370.

od 11. septembra vo všetkých obciach obnovila výučba v školskom roku 1939/1940, napriek prevažne nevyhovujúcim priestorom a nedostatku učebníc.¹³ Vyučovanie prebiehalo v osemnástich štátnych ľudových školách, ktoré boli minimálne jedno- až štvortriedne. Do nového školského roku sa na tomto území zapísalo 1702 žiakov, ktorých malo vyučovať 34 učiteľov.¹⁴ Výberu učiteľov na toto územie venovalo Ministerstvo školstva a národnej osvety (ďalej MŠaNO) veľkú pozornosť, napriek všeobecnému nedostatku učiteľov na Slovensku.¹⁵ Príležitosť vyučovať na školách dostali aj učitelia, ktorí skončili štúdium na poľských školách alebo tu pôsobili v medzivojnovom období. Podmienkou prijatia bolo úspešné zvládnutie nostrarifikačného kurzu a zloženie sľubu vernosti Slovenskej republike.¹⁶ Za centrum vzdelania na území severného Spiša by sa dala označiť obec Jurgov. V tejto dedinke sa nachádzali 2 školy (Ľudová a Štátna meštianska) a detská opatrovňa.¹⁷ Pretože v školách na inkorporovanom území bolo viacero nadaných žiakov, ale kvôli finančným ťažkostiam často nemohli ďalej študovať, bola zriadená v Jurgove Štátna meštianska škola. Škola začala svoje fungovanie v školskom roku 1941/42, kedy sa do prvého ročníka zapísalo 70 žiakov.¹⁸ Keďže viacerí žiaci nemali problém so slovenským jazykom, naďalej študovali na Slovensku. Napríklad v školskom roku 1940/1941 študovalo na slovenských stredných školách 81 a na vysokých školách 11 študentov zo Spiša a Oravy.¹⁹ Šíritelmi osvety na tomto území sa stali práve slovenskí učitelia, farári a notári, ktorí tu pracovne pôsobili a podieľali sa aj na pozdvihnutí kultúrnej úrovne miestneho obyvateľstva. Učitelia organizovali školské i verejné besiedky a pri príležitosti rôznych štátnych a cirkevných sviatkov aj ochotnícke divadelné predstavenia a ľudové zábavy. Často boli na programe veselohry Ferka Urbánka, ale hrali sa aj drámy a Vyšné Lapše dokonca pripravili aj operetu. Najproduktívnejší ochotníci boli v Nedeci.²⁰ Konkrétnu zmienku máme napríklad o divadelnom predstavení v Jurgove, ktoré sa konalo 14. marca 1941 pri príležitosti vzniku Slovenskej republiky.²¹ Divadelné predstavenie plánovala aj Miestna osvetová komisia v Tribši, ktorá 6. mája 1943 žiadala o povolenie na usporiadanie žandárskej stanice vo Fridmane.²² O konaní divadelných predstavení najlepšie vypovedajú slová Alojza Miš-

¹³ SNA Bratislava, f. Ministerstvo školstva a národnej osvety 1938 – 1945 (ďalej MŠANO), šk. 19, inv. č. 87, č. 27487/1940 prez.; Archív rímsko-katolíckeho Biskupského úradu Spišská Kapitula (ďalej ARBÚ), f. Spišské biskupstvo 1900 – 1980 (ďalej SPB), č. 2608/1939; ARBÚ Spišská Kapitula, f. SPB, č. 625/1940; SNA Bratislava, f. Slovenská liga, šk. 4, Zápisnica zo zasadnutia Ústrednej správy Slovenskej ligy z 8.2.1940.

¹⁴ GRIGER, Michal. *Výchova a vzdelávanie ľudu*. In: *Štátna meštianska škola Jurgov 1941 – 1945 – 1995*. Spišská Nová Ves, 1995, s. 64. ISBN 80-966964-2-4.

¹⁵ GRIGER, odk. 14, s. 62-63.

¹⁶ SNA Bratislava, f. Alojz Miškovič, šk. 1, č. j. 89.696/1939 – I/1.

¹⁷ Štátny archív v Prešove, pracovisko Archív Poprad (ďalej ŠA PO, p. PP), f. Školský inšpektorát v Kežmarku (ďalej ŠI Kežmarok), šk. 22, č. 6/49/1940; šk. 23, č. 6/17/1941; šk. 24, č. 5/24/1942; šk. 25, č. 5/14/1943; šk. 26, č. 8/30/1944; šk. 27, č. 38/17/1945.

¹⁸ GRIGER, odk. 14, s. 67-68.

¹⁹ SNA Bratislava, f. Alojz Miškovič, šk. 2, inv. č. 84.

²⁰ GRIGER, odk. 14, s. 66.

²¹ SNA Bratislava, f. A. Miškovič, šk. 1, inv. č. 28, č. 685/1940.

²² ŠA PO, špecializované pracovisko Spišský archív v Levoči (ďalej špecializované pracovisko ŠAL), fond Žandárska stanica Fridman, šk. 1, inv. č. 2.

koviča: „Slovenské divadelné predstavenia sa usporadúvali každoročne v nezvyklom počte vo všetkých obciach. Slovenčina sa radostne ozývala vo všetkých spolkoch a zhromaždeniach.“²³

Divadelnej činnosti sa venovalo aj Združenie katolíckej mládeže (ďalej ZKM). Jedno takéto združenie pôsobilo vo Fridmane. Jeho poslaním bolo „organizovanie, propagácia ľudovýchovy a prehlbovanie nábožensko-mravnej výchovy v duchu katolíckom.“ Predsedom bol miestny farár Jozef Farbarik. Prvé zasadnutie ZKM sa konalo 16. novembra 1941 v budove rímsko-katolíckej školy. Prítomných bolo 89 chlapcov a dievčat z Fridmanu a z Falštína. Ročné členské bolo stanovené na 2,00 Ks. Okrem divadelných predstavení do činnosti ZKM patrilo aj organizovanie rôznych akadémií, zjazdov, kurzov, výletov, zábav a prednášok.²⁴ ZKM boli činné aj v Jurgove²⁵, Nedeci²⁶ a vo Vyšných Lapšoch.²⁷

V osvetovej činnosti sa pokračovalo aj po tom, čo sa 12. októbra 1939 uskutočnila tzv. zdravotná akcia. Organizovalo ju ministerstvo vnútra v spolupráci s Červeným Krížom, Ligou proti tuberkulóze a starostlivosťou o mládež. Cieľom tejto akcie bolo zistiť zdravotný stav miestneho obyvateľstva, frekvenciu výskytu dojčenskej úmrtnosti a stav sanačných zariadení. Súčasťou akcie boli aj prednášky s cieľom osvety v rámci zdravotníctva. Na tieto účely boli vyhotovené a na tejto akcii sa rozdávali obyvateľstvu brožúrky a letáky o hygiene a starostlivosti o zdravie. Letáky propagovali aj Slovenskú republiku.²⁸ Podobnú letákovú formu propagácie Slovenskej republiky na tomto území zvolil aj Alexander Mach, ktorý začiatkom septembra inicioval výrobu brožúr a letákov popularizačného charakteru pre Slovákov, ktorí boli dvadsať rokov pod poľskou správou.²⁹

Učители pôsobiaci v jednotlivých obciach prinavráteného územia sa venovali aj ľudovýchove a osvetovej činnosti. Učiteľky organizovali kurzy varenia a učители venovali pozornosť životnému prostrediu dediny (čistenie ulíc a okolia pred nedeľou a sviatkami), úpravu domov (kvety, záhradky), zvyšovaniu bytovej kultúry, úprave gazdovských dvorov, pestovaniu osobnej kultúry, hygieny a čistoty.³⁰ O organizovaní kurzu varenia na oslobodenom území informoval aj denník Slovak. Vo februári 1940 Poľnohospodárska rada v Bratislave z iniciatívy Tatrasboru v Spišskej Novej Vsi zorganizovala takéto kurzy v obciach Jurgov, Fridman a Nedeca. Kurzy boli 14-denné a bezplatné. Okrem samotného varenia sa kurzy zameriavali na prednášky o domácom hospodárení, hydinárstve, mliekarstve, záhradníctve a zdravovede.³¹

Pomocou osvetovej činnosti sa národné cítenie, najmä u mladších obyvateľov inkorporovaného územia pokúšal prebudiť aj okresný veliteľ Hlinkovej gardy (HG) v Spišskej Starej Vsi Július Kolbenheyer: „V poslednej dobe venujem sa predovšetkým Slovákom v ob-

²³ BIELOVODSKÝ, odk. 4, s. 138.

²⁴ SNA Bratislava, f. MV, šk. 1608, z. č. 119354/42.

²⁵ ARBÚ Spišská Kapitula, f. SPB, č. 1520/1942; GRIGER, Michal. *Výchova a vzdelávanie ľudu...*, s. 66.

²⁶ *Schematismus almae Dioecesis Scepusiensis pro anno a Christo nato MCMXLIV. Ab erecta Sede Episcopali*, 168, s. 183.

²⁷ ARBÚ Spišská Kapitula, f. SPB, č. 19/1942.

²⁸ Štátny archív v Žiline, Pracovisko Archív Dolný Kubín, f. Okresný úrad v Trstenej (1923 – 1945), šk. 39, č. 31/1939.

²⁹ BAKA, Igor. *Slovenská republika a nacistická agresia proti Poľsku*. Bratislava: Vojenský historický ústav, 2006, s. 166. ISBN 80-969375-1-0.

³⁰ GRIGER, odk. 14, s. 66-67.

³¹ *Slovák*. 15. decembra 1940, roč. XXII., č. 297, s. 10.

ciach prinavrátených z Poľska. Pravidelne každú nedelú robíme zájazdy do uvedených obcí a oduševňujeme tamojších Slovákov, informujeme ich o pomeroch v našom štáte, o súčasnej zahraničnej politickej situácii, vzbudzujeme v nich, najmä v srdciach mladých, ktorí sú už odchovaní poľskými školami, lásku k svojeti, k slovenskému štátu a k všetkému, čo je slovenské a prehlbuje medzi nimi národné povedomie.“³² Nábor miestneho obyvateľstva do radov HG prebehol pri príležitosti osláv výročia vyhlásenia autonómie 6. októbra 1939. Slávnostné zhromaždenia prebehli v obciach Nedeca, Nižné a Vyšné Lapše.³³ Následne 8. októbra boli v týchto obciach založené miestne veliteľstvá HG.³⁴ Činnosť HG bola na Spiši celkom rýchlo zorganizovaná, pretože pri jej zakladaní pomohli gardisti aj členovia Hlinkovej slovenskej ľudovej strany z neďalekej Spišskej Starej Vsi.³⁵ Na základe zoznamu gardistov, ktorý vypracovalo okresné veliteľstvo HG v Levoči 24. februára 1941, sa dozvedáme aj údaje o činnosti HG na inkorporovanom území Spiša. Miestne veliteľstvá fungovali vo Fridmane, Nedeci, Tribši, Nižných a Vyšných Lapšiach. Okresným veliteľom bol Henrik Jendreják, ktorý bol zároveň aj miestnym veliteľom HG vo Fridmane. Miestnym veliteľom v Nedeci bol notár Zoltán Ľudovít Dudits.³⁶

Na tomto území sa organizovala aj Hlinkova mládež (ďalej HM). Už 20. februára 1940 zborové veliteľstvo HM v Bratislave vyzvalo okresné alebo miestne veliteľstvá, aby usporiadali tábory na prinavrátenom území Spiša a Oravy za účelom „...skriesiť a vyburcovať národné uvedomenie v Slovákoch, ktorí boli už temer odnárodnení.“³⁷ Začiatkom júna sa predpokladalo, že asi 20. júla 1940 sa uskutoční Tábor orlov (príp. junákov) pri Jurgove, Jablonke a Nedeci.³⁸ Napokon sa tábor HM uskutočnil iba v Jurgove od 3. – 30. júla 1940. Usporiadateľom bola HM Bratislava.³⁹ Organizáciu HM na severnom Spiši mali na starosti prevažne učitelia. Vodcom HM bol jurgovský učiteľ Cyril Kováčik. Funkciu vodcu orlov a junákov zastával učiteľ Andrej Hrobák. Skupinovou vodkyňou HM bola učiteľka v Tribši Margita Šimonová a vodkyňou víl bola kacvínska rodáčka Marta Martinovičová. Spravodajkyňou HM bola Valéria Jindová, ktorá pôsobila v Kacvine ako učiteľka.⁴⁰

Po prevzatí správy prinavráteného územia slovenskými orgánmi sa začalo aj s budovaním slovenských knižníc. Keďže v niektorých obciach sa ešte nachádzali poľské obecné knižnice, MŠaNO 6. novembra 1939 iniciovalo ich likvidáciu. Bola ňou poverená Matica slovenská, ktorá mala na prinavrátenom území postupne zriaďovať aj nové slovenské verejné knižnice.⁴¹ Poľské knihy nahradila už koncom septembra Matica slovenská darom v podobe 25 140 kníh, ktoré sa použili na zakladanie slovenských knižníc.⁴²

³² Vojenský historický archív Bratislava (ďalej VHA), f. 53, šk. 12, č. j. 741/ HS HG/1939.

³³ Oslava 5. a 6. októbra na oslobodenom území severného Spiša. In *Slovák*. 13. októbra 1939, roč. 21, č. 236, s. 4.

³⁴ VHA Bratislava, f. 53, šk. 12, č. j. 1239/ HS HG/1939.

³⁵ Archív Mestského radu Spišská Stará Ves, Kronika mesta Spišská stará Ves, s. 181.

³⁶ SNA Bratislava, f. 604, šk. 62, č. 23.

³⁷ SNA Bratislava, f. 605, šk. 22, č. 6/940.

³⁸ SNA Bratislava, f. 605, šk. 22, č. 19/940.

³⁹ SNA Bratislava, f. 605, šk. 19, č. 605 – 19 – 7.

⁴⁰ SNA Bratislava, f. 605, šk. 18, č. 605 – 18 – 4, 5, 6, 7.

⁴¹ SNA Bratislava, f. MV, šk. 22, z. č. 16056/1939.

⁴² SNA Bratislava, f. MV, šk. 22, č. 1668/S – 1939.

Okrem zakladania knižníc sa v týchto obciach postupne zriaďovali aj čítárne, kde mohlo miestne obyvateľstvo čítať slovenské knihy a časopisy. Na ich nákup prispela Tatranská župa.⁴³ Kvôli nedostatku slovenských novín na tomto území sa občania v Krempachoch začiatkom septembra obrátili na okresného náčelníka v Spišskej Starej Vsi s prosbou o riešenie tejto záležitosti. Ten už 13. septembra 1939 poslal žiadosť na Prezídium Krajinského úradu a Ministerstvo vnútra SR, aby sa sem dodávali noviny zadarmo alebo za zníženú cenu.⁴⁴ Ministerstvo vnútra SR požiadalo generálny sekretariát Hlinkovej slovenskej ľudovej strany „aby otázku rozšírenia slovenskej tlače po obciach navrátených od Poľska venoval zvýšenú pozornosť a zakročil, aby návrhu okresného úradu bolo vyhovené.“⁴⁵ V neskoršom období si miestne obyvateľstvo hromadne objednávalo slovenské časopisy. Dôkazom toho je aj to, že v niektorých rodinách si predplácali dva alebo až tri slovenské časopisy.⁴⁶

V rámci rozširovania vedomostí žiakov i dospelých z inkorporovaného územia sa konali aj poznávacie exkurzie do väčších slovenských miest. Prvá sa uskutočnila 21. júna 1941.⁴⁷ Druhá väčšia exkurzia sa uskutočnila v roku 1943 vďaka tomu, že Július Stano, minister dopravy a verejných prác venoval deťom z prinavráteneho územia a ich sprievodu voľné lístky na okružnú cestu po Slovensku. V Turčianskom Sv. Martine a Bratislave vystúpili žiaci s pripraveným programom, ktorý pozostával z ľudového spevu, tanca, recitácií, z prezentovania ľudových zvykov a z ukážky cvičenia chlapcov s tyčami.⁴⁸

V Jurgove, Novej Belej, Krempachoch, Kacvine, Vyšných a Nižných Lapšoch pod dozorom miestnych farárov a učiteľov pôsobili aj kapely dychovej hudby. Hrávali väčšinou na rôznych cirkevných a štátnych slávnostiach. Najstaršia dychová hudba bola založená v Jurgove ešte v roku 1830.⁴⁹ Okrem toho sa zakladali aj rôzne dedinské kapely, ktoré mali šíriť slovenské piesne a hrávali na ľudových besiedkach.⁵⁰

Práve slovenskí učitelia sa venovali aj výskumu ľudovej slovesnosti a stali sa zberateľmi ľudových piesní z tohto územia. Tento národopisný výskum organizovala Matica slovenská. Výsledky ich výskumnej činnosti neboli nikdy zverejnené a ich časť sa po vojne stratila.⁵¹ Záujem o ľudové umenie na tomto území mal aj riaditeľ dcérskeho pracoviska Slovenského rozhlasu v Prešove Anton Prídavok. Ten sa v rámci „zájazdu rozhlasového autobusu za folklórom na východnom Slovensku“ zastavil aj v Jurgove. Tu sa uskutočnilo 30. – 31. mája 1942 nahrávanie ľudových piesní, ktoré zaspievali miestni obyvatelia z Jurgova a Čiernej hory.⁵² Piesne zozbieral a na nahrávanie pripravil učiteľ

⁴³ Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, f. f. Župa Tatranská, č. 558/1942.

⁴⁴ SNA Bratislava, f. MV, šk. 22, č. 565/1939.

⁴⁵ SNA Bratislava, f. MV, šk. 22, č. 12485/1939.

⁴⁶ BIELOVODSKÝ, odk. 1, s. 137-138.

⁴⁷ GRIGER, odk. 14, s. 66-67.

⁴⁸ Archív Farského úradu vo Veľkej Frankovej, Zájazd školských detí prinavráteneho územia Spiša; ARBÚ Spišská Kapitula, f. SPB, č. 1288/1943; GRIGER, odk. 14, s. 66-67.

⁴⁹ ARBÚ Spišská Kapitula, f. SPB, č. 2061/1940.; GRIGER, odk. 14, s. 66.

⁵⁰ *Gardista*. 10. apríla 1941, roč. III., č. 83, s. 6.

⁵¹ GRIGER, odk. 14, s. 66-67.

⁵² ARBÚ Spišská Kapitula, f. SPB, č. 1434/1942; ARBÚ Spišská Kapitula, f. SPB, č. 1520/1942.

Michal Griger, ktorý už aj predtým pre tento rozhlas písal prednášky o severnom Spiši. Nahratých bolo 50 pesničiek.⁵³

Pre rozvoj kultúry v prinavrátených obciach malo veľký význam aj vybudovanie kultúrnych domov. V roku 1941 sa pre tento cieľ rozhodli predstavitelia obce Fridman. Na tento cieľ malo byť vyčlenených 70 000 Ks. Rozhodnuté bolo, že miestni občania darujú potrebné drevo na vybudovanie kultúrneho stánku, a dokonca sami ho aj postavajú.⁵⁴ Podobne došlo k vybudovaniu kultúrneho domu aj v obci Kacvín. Ten bol slávnostne otvorený koncom februára 1943. Zo začiatku marca 1943 sa zachovala zmienka, že už v novom kultúrnom dome sa konalo divadelné predstavenie Junácke srdce, ktoré zahral divadelný krúžok HM zo Spišskej Starej Vsi pod vedením osvetového pracovníka a učiteľa J. Klorusa.⁵⁵

Na zmene kultúrnych pomerov miestneho obyvateľstva pracovalo viacero spolkov.⁵⁶ Už od polovice septembra⁵⁷ aktívne vystupoval Spolok Oravcov, Slovenská Liga a Spolok Svätého Vojtecha (ďalej SSV). O pozdvihnutie kultúrnej oblasti v obciach severného Spiša sa zaslúžil aj spišský biskup Ján Vojtaššák.⁵⁸ Na základe ich kooperácie sa podarilo 6 037 žiakov z inkorporovaného územia obdarovať novými učebnicami v hodnote 166 148 Ks a 80 halierov a školskými potrebami v hodnote 13 634 Ks.⁵⁹ Aj Matica slovenská sa zapojila do tohto úsilia. Prostredníctvom štátnych osvetových pracovníkov Štefana Loffaya a Jána Okáľa poslala oslobodeným Slovákom na Orave a Spiši 25 140 slovenských kníh v cene 116 653.80 Ks. Tak položili základy osvetovej a ľudovú výchovnej činnosti. Týmto činom chcela Matica slovenská urýchliť proces zjednocovania Slovákov na tomto prinavrátenom území s ostatnými Slovákami, najmä po kultúrnej stránke. Darovaných bolo 109 druhov kníh od slovenských spisovateľov, ale aj rôzne preklady zahraničných autorov. Knihy boli rozdelené tak, že do jednej dediny bolo darovaných najviac 30 – 50 exemplárov jednej knihy. Okrem týchto kníh bolo rozdávaných v jednotlivých školách 300 čítaniek (ktoré na jeseň 1939 vydala Matica slovenská) a 1 200 čísiel časopisu *Slniečko*.⁶⁰ Tieto ich dary prijalo miestne obyvateľstvo a slovenskí učitelia s veľkou radosťou a nadšením. Treba si uvedomiť, že slovenské knihy darované Maticou slovenskou boli v tej dobe jediné slovenské knihy na tomto území. Učitelia ich mohli využívať ako učebnice dovtedy, kým sa školy nezásobili novými slovenskými učebnicami. V závere správy o pomeroch na prinavrátenom území, ktorú títo osvetoví pracovníci vypracovali pre Maticu slovenskú a MŠaNO, uviedli aj tento návrh ohľadom budovania kultúry a osvety na tomto území: „Kultúra je základ všetkého, preto

⁵³ GRIGER, odk. 14, s. 70.

⁵⁴ *Gardista*. 21. marca 1941, roč. III., č. 66, s. 5; *Slovenský staviteľ*. Máj 1941, roč. XI., č. 5, s. 144.

⁵⁵ *Slovák*. 3. marca 1943, roč. XXV., č. 51, s. 5.

⁵⁶ Podrobnejšie na túto tému, pozri: LAINCZ, Eduard. Postavenie Slovákov na severnom Spiši po návrate z Poľska v rokoch 1939 – 1945 (náboženské a kultúrne pomery). In: *Slovensko v rokoch neslobody 1938 – 1989 III.: Menšiny*. Banská Bystrica: Belianum, 2015, s. 184-209.

⁵⁷ Archív Spolku Svätého Vojtecha v Trnave (ďalej ASSV). Odtrhnutí Slováci v Poľsku – 1939. Vrátené územie Slovensku, fascikel 388, číslo 9a.

⁵⁸ ABÚ Spišská Kapitula, f. SPB, č. 2625/1939; ARBÚ Spišská Kapitula, f. SPB, č. 2626/1939; ASSV Trnava. Zápisnice správneho výboru Spolku Svätého Vojtecha 1934 – 1944, s.177-181.

⁵⁹ SNA Bratislava, f. Slovenská liga, šk. 96, Výkaz obdarovaných škôl v prinavrátených krajoch.

⁶⁰ SNA Bratislava, f. MŠaNO 1938 – 1945, šk. 19, inv. č. 87, č. 27487/1940 prez.; SNA Bratislava, f. MV, šk. 22, č. 1668/S – 1939.; *Slovák*, 6. október 1939, roč. 21, č. 230, s. 7.

*keď sa na konci dotýkam najbolestnejšej, ale i najvážnejšej stránky, financovania osvetovej a ľudovýchovnej činnosti na Spiši a Orave, prosíme a navrhujeme, aby ste v týchto začiatkových časoch a ťažkostiach, keď nám ide o polozenie solidných základov budúceho života, ubrali inde z podpôr a výdatnejšie podporili osvetovú a ľudovýchovnú prácu v týchto prinavrátených územiach.*⁶¹ Matica slovenská podporila nadaných študentov z tohto územia aj v marci 1941, kedy im darovala 97 rôznych titulov kníh.⁶²

Na pomocnú činnosť vyzvala všetky svoje odbory aj Živena – spolok slovenských žien, a to obežníkom z 3. novembra 1939. V tej dobe mala Živena po celom Slovensku 80 odborov, z ktorých na túto akciu vyzvala 29 odborov. Jednotlivé odbory si mali vybrať jednu z prinavrátených obcí, v ktorej mali pripraviť radostné Vianoce pre chudobné deti. Každý odbor po prihlásení dostal obratom z ústredia Živeny v Turčianskom Svätom Martine adresu dediny a správcu školy, s ktorým postupne nadviazal písomný kontakt a vyžiadal si zoznam najnutnejších potrieb a počet chudobných detí.⁶³ Pracovníčky Živeny vytvorili vlastnoručne zo zvyškov textilného tovaru a vlny praktické veci, ako boli napríklad šaty, zástery, rukavice atď. Na podporu tejto akcie sa uskutočnila prednáška v rámci členskej schôdze v Turčianskom Svätom Martine, ktorá sa konala pre členky Živeny 13. novembra 1939. Bola to prednáška osvetového referenta Jána Okáľa o jeho ceste po prinavrátenom území Spiša a Oravy.⁶⁴ Každý z miestnych odborov Živeny sa svojím spôsobom postaral o zaslanie balíkov pre jednotlivé prinavrátené obce. Tu uvádzame ich zoznam spolu s pridelenou spišskou dedinou. Odboru Živeny v Prešove bola pridelená Nová Belá; Spišskej Novej Vsi – Fridman a Falštín; Topoľčiankam – Krempach; Klenovcu – Tríbeš; Spišským Vlachom – Durštín; Revúcej – Jurgov; Vondrišlu – Repiska; Modrej – Vyšné Lapše; Veľkej Bytče – Nižné Lapše; Banskej Štiavnici – Nedeca; Sučanom – Lapšanka.⁶⁵ Živena v rámci zimných akcií podporovala toto územie aj v nasledujúcom období. Výnosy z niektorých svojich večierkov a akcií smerovala aj na prinavrátené územie v roku 1941.⁶⁶

V rámci MŠaNO pôsobila Ústredná osvetová komisia, pod ktorú patrilo 2 201 miestnych a okresných osvetových komisií na celom Slovensku. Zameriavala sa na rôznu osvetovú činnosť, čiže po prinavrátení časti Spiša a Oravy k Slovensku začala pôsobiť aj na tomto území. Iniciovala jazykové kurzy za čistotu slovenčiny a na inkorporovanom území organizovala aj Hlinkove večierky. V 42 strediskách zriadila mimoriadne národno-výchovné kurzy. Hlinkove večierky trvali 11 týždňov, počas ktorých sa prednášalo dvakrát týždenne (v nedeľu od pätnástej hodiny do sedemnástej, vo štvrtok od osemnástej do dvadsiatej). Celkovo sa večierkov zúčastnilo vyše 3 000 ľudí. Finančný náklad na jedno stredisko bol 652,00 Ks, čiže celkové náklady tejto osvetovej činnosti MŠaNO boli 27 484,00 Ks. Ako pomôcku pre tieto Hlinkove večierky vydala Ústredná osve-

⁶¹ SNA Bratislava, f. MŠaNO 1938 – 1945, šk. 19, inv. č. 87, č. 27487/1940 prez.

⁶² SNA Bratislava, f. Alojz Miškovič, šk. 1, inv. č. 42; inv. č. 64.

⁶³ SNA Bratislava, f. Živena, šk. 18, inv. č. 97, Obežník ústredia Živeny v Turčianskom Sv. Martine, 3. november 1939.

⁶⁴ SNA Bratislava, f. Živena, šk. 128, inv. č. 592, Vianočná akcia pre deti z prinavrátených dedín Oravy a Spiša.

⁶⁵ SNA Bratislava, f. Živena, šk. 128, inv. č. 592, č. j. 1098/1939.

⁶⁶ SNA Bratislava, f. Živena, šk. 18, inv. č. 97, č. j. 1363/1941; 367/1941.

vá komisia brožúrku Alojza Miškoviča „*Náša pravda zvíťazila*“.⁶⁷ Kurz bol určený pre miestnych chlapcov a dievčatá narodených od 1. septembra 1922 do 31. augusta 1923. Kurzy sa začali 8. decembra 1940 a trvali do 29. marca 1941. Organizáciou boli poverené miestne osvetové komisie v pripojených obciach Oravy a Spiša.

Program takéhoto Hlinkovho večierka bol nasledujúci: Najprv sa zavesila slovenská vlajka a nastúpila Hlinkova garda. Nasledoval približne päťminútový prejav. Po prejave sa účastníci prezentovali spevom ľudových piesní. Po speve nasledovala výchovno-vzdelávacia vlastivedná prednáška. V ďalšom bode programu sa čítala ukážka literárneho textu, ktorý následne účastníci kurzu museli prepísať a literárne spracovať, prípadne sa v rámci témy písali rôzne slohové práce. Na záver kurzu sa účastníci venovali gramatike slovenského jazyka.⁶⁸

Inkorporované územie podporovala aj slovenská vláda, ktorá vytvárala podmienky aj pre rozvoj kultúry na tomto území. Takto napríklad v roku 1941 vyčlenila Tatranská župa na podporu kultúrnych, sociálnych a iných cieľov čiastku 93 000 Ks. Začiatkom nasledujúceho roku poverilo Ministerstvo vnútra SR župana Tatranskej župy dostatočným zásobením škôl učebnicami, obecných knižníc knihami, obyvateľstvo kalendármi, časopismi a dodaním štátnych zástav.⁶⁹ Pomoc najchudobnejším žiakom z prinavráteného územia poskytlo pomoc aj MŠANO. V októbri 1942 poukázalo škôldozornému úradu v Kežmarku sumu 5 000 Ks. Za tieto peniaze sa nakúpili najpotrebnejšie školské potreby, ktoré sa neskôr rozdelili jednotlivým školám.⁷⁰ Ministerstvo vnútra SR sa obrátilo 25. februára 1942 na Správu SSV, aby pomocou svojich jednatelstiev zistilo koľko modlitebných kníh je ešte potrebné zaslať na prinavrátené územie. Ministerstvo chcelo vo vydavateľstve SSV zakúpiť tieto modlitebné knihy pre tamojšie obyvateľstvo, ktoré by sa u nich vymenili za poľské modlitebné knihy.⁷¹ Napokon z rozhodnutia ministra vnútra Alexandra Macha bolo 20. mája 1942 z kinematograficko-kultúrneho fondu na daný cieľ a podporu akcie SSV vyplatená suma 100 000 Ks.⁷²

Tento sľubne sa rozvíjajúci stav školstva a kultúry na inkorporovanom území prerušil až podpis protokolu v Trstenej 20. mája 1945, keď sa obnovili hranice na Spiši z roku 1938. Následne nariadil starosta Nového Targu Karol Chlipala rozpustenie SNR a menoval na miesto slovenských starostov osoby z miestnych Poliakov.⁷³ Pre zlé skúsenosti s nastolovaním poľskej správy na tomto území a kvôli odporu miestneho obyvateľstva sa obrátil K. Chlipala na krakovského vojvodu s požiadavkou o vyslanie vojska. Jeho žiadosti bolo vyhovené až v polovici júna, napriek niekoľkým májovým žiadostiam. Poverenie obdržal 32. pluk 8. divízie pechoty. Územie Spiša poľské vojsko obsadilo 17. júla 1945. Proti tomuto obsadeniu protestovalo obyvateľstvo Nedece a Kacvínu hádzaním kameňov do poľských vojakov a nepriateľskými pokrikmi na ich adresu.⁷⁴

⁶⁷ SNA Bratislava, f. MŠANO, šk. 1, č. 16. 138/1941.

⁶⁸ SNA Bratislava, f. Alojz Miškovič, šk. 1, inv. č. 52, č. j. 5996/1940.

⁶⁹ Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, f. Župa Tatranská, č. 558/1942.

⁷⁰ ŠAP, p. Poprad, f. ŠKI Kežmarok, šk. 24, č. j. 4376/1942.

⁷¹ ASSV v Trnave, Inkorporované územie Oravy a Spiša, fascikel 320, číslo 9b.

⁷² ASSV v Trnave, Inkorporované územie Oravy a Spiša, fascikel 320, číslo 9d.

⁷³ KWIEK, Julian. *Z dziejów mniejszości słowackiej na Spiszu i Orawe w latach 1945 – 1957*. Kraków: Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2002, s. 18; BÍLEK, J.: Zajímavý dokument o situaci na slovensko-poľské hranici v oblasti Oravy a Spiše v léte roku 1945. In: *Vojenská história*. Roč. 5, 2001, č. 2, s. 82.

⁷⁴ KWIEK, odk. 73, s. 13.

Poľské vojsko začalo zriaďovať postupne milíciu. Do niektorých obcí boli dosadení poľskou správou poľskí učitelia a starostovia obcí. Slovenskí učitelia sa mohli pohybovať len na základe priepustky, ktorá bola vydaná v Novom Targu. Okrem toho pošta cez hranice nefungovala, čo brzdilo školskú agendu.⁷⁵ Novotargský starosta K. Chlipala 15. júna zaslal spišským a oravským učiteľom prípis, podľa ktorého sa mali všetci slovenskí učitelia z tohto územia vysťahovať do ČSR. Výnimku nedostali ani tí učitelia, ktorí sa narodili na inkorporovanom území. Proti tomuto rozhodnutiu sa postavilo miestne obyvateľstvo a žiadalo ich zotrvanie aspoň pokiaľ nebude uskutočnený plebiscit.⁷⁶ Okresný starosta z Nového Targu následne zaslal riaditeľstvám škôl písomný príkaz, aby sa slovenskí učitelia do 28. júna vysťahovali do ČSR. Keďže väčšina učiteľov ostala na svojich miestach, dňa 10. augusta 1945 im prostredníctvom obecných úradov boli doručené osobné písomné rozkazy. Mali sa do troch dní vysťahovať. V prípade neuposlušnosti tohto príkazu im hrozilo násilné vysídlenie, čo sa aj v niektorých prípadoch stalo.⁷⁷ Slovenských učiteľov nahradili po odchode poľskí učitelia, ktorí sa stali v prvých povojnových rokoch dôležitým nástrojom polonizácie. Proti tomu sa zdvihla vlna odporu miestneho obyvateľstva. Napríklad v dňoch 14. – 15. augusta v Jurgove protestovali miestne ženy, ktoré bojovali za zotrvanie slovenských učiteľov na tomto území.⁷⁸ Dôkazom nesúhlasu slovenského obyvateľstva s príchodom poľských učiteľov bolo aj to, že sa v septembri 1945 podarilo otvoriť sotva polovicu škôl, a to päť z deviatich na Spiši a v októbri 21 z celkového počtu 35 škôl na Spiši a Orave. Išlo pritom len o základné školy, pretože hospodárske školy, materské školy, ale i meštianky v Jurgove a Jablonke ostali zatvorené. Boli to však výlučne poľské školy, ktorých hlavným cieľom bolo „odslovačenie mládeže“, preto časť detí naďalej odchádzala do slovenských škôl v ČSR. Napríklad v roku 1946 len v obvode školského inšpektorátu v Kežmarku študovalo 99 žiakov zo severného Spiša. Poľská strana sa im snažila v štúdiu zabrániť vyhrážkami a zaberaním priepustiek. Dokonca v apríli 1947 poľské pohraničné úrady obmedzili prechod cez štátnu hranicu Nedeca-Kahlenberk na jednorazové priepustky a uznali len priepustky hospodárske. Opatrenie sa tak dotklo každodenne dochádzajúcich študentov, ktorým bol znemožnený návrat do slovenských škôl a štúdium museli prerušiť.⁷⁹

Po obsadení územia poľským vojskom a prevzatí správy poľskými orgánmi sa situácia ani postavenie slovenských obyvateľov nezlepšilo. Začalo sa systematické popoľšťovanie miestneho obyvateľstva a perzekúcia po politickej, hospodárskej aj kultúrnej

⁷⁵ ŠAP, p. Poprad, f. ŠKI Kežmarok, šk. 28, č. 2111/1945.

⁷⁶ MAJERÍKOVÁ, odk. 11, s. 238; LAINCZ, Eduard. Správa podpredsedu slovenskej národnej rady mjr. Milana Poláka o obnovení predmníchovských hraníc na hornej Orave a severnom Spiši. In: *Vojenská história*. 2013, č. 2, s. 140-145.

⁷⁷ Verbálna nóta č. 69. 326/II-2/46 zo dňa 6. mája 1946 vyslanectvu Poľskej republiky v Prahe. In: *Nepokojná hranica*. Krakow: Spolok Slovákov v Poľsku, 2010, s. 223.

⁷⁸ KWIEK, odk. 73, s. 42.

⁷⁹ Blížšie k pomerom v školstve, ale aj celkovo na Spiši a Orave po roku 1945, Pozri: MAJERÍKOVÁ-MOLITORIS, Milica. *Vojna po vojne. Severný Spiš a horná Orava v rokoch 1945 – 1947*. Banská Bystrica – Krakov: Univerzita Mateja Bela – Spolok Slovákov v Poľsku, 2013, s. 51-180; MAJERÍKOVÁ-MOLITORIS, Milica. Postavenie slovenského obyvateľstva na k Poľsku pripojených územiach severného Spiša v rokoch 1945 – 1947. In: *V prelomovom desaťročí (česko)-slovenských dejín 1938 – 1948*. Stará Ľubovňa: Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, 2018, s. 138-140.

stránke. Celkovú situáciu v regióne zhoršovala aj činnosť rôznych partizánskych skupín, z ktorých najznámejšou je partizánsky oddiel „*Blyskawica*“, ktorý viedol Jozef Kuraš „*Ogień*“. Dôsledkom týchto perzekúcií opustilo toto územie postupne cca 6500 slovenských utečencov, ktorí sa usadili na území Československa.⁸⁰ O práva slovenského obyvateľstva na tomto území bojovali v povojnových rokoch rôzne slovenské spolky. Najskôr to bola *Národná rada odtrhnutých obcí*, neskôr *Oslobodzovací výbor Spiša a Oravy*, ktorý neskôr pod tlakom zmenil svoj názov na *Komitét utečencov hornej Oravy a Spiša*.⁸¹ Za práva Slovákov v Poľsku vystupoval aj *Sväz slovenskej mládeže v Trstenej*⁸² a Slováci žijúci v Amerike. Tí založili v Pittsburgu americký výbor pre oslobodenie Spiša a Oravy (*American Liberation Committee for Spis and Orava*). V rámci neho rozvinuli činnosť ohľadom pripojenia Spiša a Oravy. Vytvorili množstvo petícií, memoránd a žiadostí, ktoré adresovali najvyšším predstaviteľom mocností.⁸³ Na podporu obyvateľov severného Spiša a hornej Oravy vystúpila aj Slovenská liga v Chicagu, ktorá posielala najmä obnosené oblečenie pre utečencov zo zabratých častí Spiša a Oravy.⁸⁴

K miernemu zlepšeniu situácie na tomto území prispelo až podpísanie Zmluvy o priateľstve a vzájomnej pomoci medzi Československou republikou a Poľskou republikou 10. marca 1947 vo Varšave. Dopomohlo k tomu aj zlikvidovanie Kurašovej bandy jednotkami poľských bezpečnostných orgánov. Samotný veliteľ bandy Jozef Kuraš zahynul vo februári 1947.⁸⁵

Na záver možno konštatovať, že činnosť spolkov, rôznych ministerstiev SR a práca osvetových pracovníkov zameraných na kultúrne pozdvihnutie obyvateľstva na prinavrátenom území bola veľmi úspešná. Viditeľný dôkaz možno pozorovať najmä po roku 1945. Práve vtedy obyvateľstvo razantne odmietlo pričlenenie týchto území k Poľsku, čo dosvedčuje aj niekoľko ozbrojených konfliktov s poľskou armádou. Tento značný odpor si vysvetľujeme aj tým, že obdobie rokov 1939 – 1945 bolo pre nich po stránke hospodárskej, ekonomickej, sociálnej a kultúrnej veľmi prínosné. Preto obyvateľstvo nechcelo opätovne stratiť príslušnosť k slovenskému národu a obávalo sa pričlenenia k Poľsku. Tieto ich obavy sa aj neskôr potvrdili. Po ich pripojení k Poľsku sa začali na tomto území perzekúcie slovenského obyvateľstva rôznymi bandami a partizánskymi skupinami. Aj oficiálna poľská správa začala s tvrdou polonizáciou slovenského obyvateľstva v tejto oblasti na poli cirkevnom, školskom aj kultúrnom.

⁸⁰ ŠČUREK, František. Emigrácia Slovákov z Poľska po roku 1945. In: *Slováci v Poľsku III.*, Bratislava: Krajanské múzeum Matice slovenskej, 1995, s. 50-51; MOLITORIS, Lubomír. *Dejiny Slovákov v Poľsku do roku 1961*. Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku, 2017, s. 137-156.

⁸¹ GAREK, Martin. *Horná Orava a Severný Spiš v rokoch 1945 – 1947*. Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku, 2007 s. 191 – 208.

⁸² Dôkazom toho je aj Manifest ohľadom príslušností Hornej Oravy a Spiša, ktorý *Sväz slovenskej mládeže* v Trstenej vydal na konci augusta 1846. Pozri: ABÚ Spišská Kapitula, f. SPB, č. 1781/1945.

⁸³ GAREK, odk. 81, s. 188-190; MIŠKOVIČ, Alojz. *Slovo ľudu Hornej Oravy a Spiša rodákom v Československu a svetovej verejnosti*. Bratislava: Komitét utečencov zo Spiša a Oravy, 1947, s. 59-79.

⁸⁴ ABÚ Spišská Kapitula, f. SPB, č. 2676/1946; ABÚ Spišská Kapitula, f. SPB, č. 230/1947; ABÚ Spišská Kapitula, f. SPB, č. 569/1947; ABÚ Spišská Kapitula, f. SPB, č. 2248/1947.

⁸⁵ ANDRÁŠ, Matej. Obnovenie československo-poľských hraníc po druhej svetovej vojne na slovenskom území. In: *Nepokojná hranica*. Krakow: Spolok Slovákov v Poľsku, 2010, s. 235.

Mgr. Eduard Laincz

eduard.laincz@gmail.com

Históriu vyštudoval na Filozofickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave a následne v rokoch 2012 – 2016 pracoval ako odborný pracovník Ľubovnianskeho múzea – hradu v Starej Ľubovni. Je členom Spišského dejepisného spolku, externým spolupracovníkom Inštitútu Pileckiego vo Varšave a v súčasnosti sa profesionálne venuje predovšetkým občianskej genealógii. Zaoberá sa problematikou slovensko-poľských vzťahov, spoluprácou Slovákov s poľskou kuriérskou službou počas 2. svetovej vojny a regionálnymi dejinami severného Spiša (okresy Spišská Stará Ves a Stará Ľubovňa) v prvej polovici 20. storočia. Je spoluautorom publikácií *Spomienky na slovensko-poľské kuriérske chodníčky* (2014), *Sqdeckimi śladami Jana Karskiego* (2014), *V prelomovom desaťročí (česko)-slovenských dejín 1938 – 1948. Príspevky z odborných seminárov v rokoch 2014 – 2017* (2018), ako aj monografií *Krempachy* (2015) a *Libenow, Liblaw, Lubowla, Alt Lublau, Ólubló... Stará Ľubovňa* (2020). Okrem toho publikoval viacero vedeckých štúdií a odborných článkov na Slovensku aj v zahraničí.